

Politika deviznega tečaja v Jugoslaviji

Devizni tečaj dinarja se v Jugoslaviji nikoli ni oblikoval tržno. Bil je rezultat administrativno-političnih odločitev in ni omogočal ravnovesja plačilne bilance. Oblikovalci tečajne politike so vedno zamujali tudi pri spreminjanju tečaja dinarja skladno s stopnjo relativne inflacije. Tudi zadnja devalvacija (v decembru 1990) je bila z vidika cenovnih razmerij nezadostna. V tem članku predstavljamo glavne značilnosti tečajne politike v Jugoslaviji, posledice, ki sta jih imeli politika fiksiranega tečaja dinarja in inflacija v letu 1990, ter oceno vpliva zadnje devalvacije na ravni cen v Sloveniji.

1. Teorija in praksa tečajne politike v Jugoslaviji

Najstarejša je teorija plačilne bilance, po kateri je realen tečaj tisti, pri katerem se vzpostavi ravnovesje med ponudbo in povpraševanjem po devizah na deviznem trgu. Ključna trditev te teorije je, da višji tečaj domače valute v primerjavi s tujimi spodbuja izvoz in zavira uvoz oz. spodbuja nadomestitev uvoza z domačo proizvodnjo. Dolgoročno gledano, tečaji, oblikovani skladno s tem merilom, zanesljivo pokažejo, katere sektorje in vrste proizvodnje je rentabilno razvijati, v katerih sektorjih gospodarstvo dosega konkurenčne norme produktivnosti in katerih vrst proizvodnje ni smotno razvijati. Oblikovanje deviznega tečaja na ravni, ki dolgoročno ustreza ravnotežju plačilne bilance, je treba torej razumeti kot objektivno uveljavljanje zakona ponudbe in povpraševanja. Vendar pa od njega ne moremo pričakovati, da bi samodejno (brez drugih ukrepov ekonomske politike in realnih sprememb v gospodarjenju) zagotovil ravnotežje plačilne bilance na ravni polne zaposlitve razpoložljivih nacionalnih virov.

Teorija paritet kupne moči (imenovana tudi teorija relativnih cen) pa trdi, da je ravnotežen tečaj tisti, pri katerem se izenačijo ravni domačih cen z uvozno-izvoznimi cenami. Pri tem predpostavlja nemoteno mednarodno menjavo in težno mednarodne izenačitve cen (international price arbitrage). Tečaj seveda nikoli ne more izravnati vseh posamičnih cenovnih razlik, saj je ravnotežen tečaj povprečje za glavno maso blagovnih vrst, ki se vključujejo v mednarodno menjavo. Previdnejše verzije te teorije priznavajo, da so za izenačitve cen potrebni še netečajni instrumenti (npr. carine, izvozne refakcije ipd.), ki skupaj z deviznim tečajem sestavljajo »instrumentalni tečaj«. V skladu s to teorijo se tekoči tečaj oblikuje tako, da se tečaj, oblikovan v baznem obdobju, pomnoži s koeficientom relativne inflacije (razmerje med domačo in tujo inflacijo). Pri tem veljajo pogoji, da je bil tečaj v baznem obdobju ravnotežen ter da se košara proizvodov, terms of trade in netečajni instrumenti v tekočem obdobju niso spremenili.

V gospodarski resničnosti je obdržal kriterij cenovnih paritet le »časten naziv« dolgoročnega določevalca tečajev, dejansko vlogo pa so prevzeli moč države na mednarodnem trgu kapitala, samozadostnost oziroma delež uvoza oz. izvoza v družbenem proizvodu ter pričakovanja sprememb tečaja posameznih valut -

* Dr. Egon Žižmond, Ekonomsko-poslovna fakulteta, Institut za ekonomsko diagnozo in prognozo, Maribor

v odvisnosti od stanja plačilne bilance in zunanje likvidnosti, pa tudi mednarodnih političnih razmer. Ti dejavniki vplivajo predvsem na tečaje najmočnejših valut in povzročajo intervalutarne premike. Manjša odprta gospodarstva se jim morajo prilagajati, tečaji njihovih valut pa se spreminjajo tudi zaradi notranjih razlogov. Najpomembnejši razlog spreminjanja tečaja nacionalnih valut v cenovno manj stabilnih gospodarstvih je inflacija. Če domače cene naraščajo hitreje kot cene v državah, ki so njihovi najpomembnejši zunanjetrgovinski partnerji, tečaj pa se tem premikom ne prilagaja, začne pešati izvoz (na domačem trgu dosegaajo proizvajalci relativno višje cene) in naraščati uvoz (ki je relativno cenejši kot domača proizvodnja), zaradi česar narašča primanjkljaj v trgovinski bilanci, zmanjšujejo se devizne rezerve in povečujejo težave z zunanjo likvidnostjo. Z devalvacijo, ki je enaka stopnji relativne inflacije, lahko ponovno dosežejo izenačitev domačih ter uvožno-izvoznih cen.

Tako kot cene drugih produkcijskih faktorjev se tudi cena deviz (=tečaj) v Jugoslaviji nikoli ni oblikovala tržno. Razlog je bil etatiistična narava ekonomskega sistema, ki je omogočal tudi diskrecijsko oz. subjektivistično vodenje ekonomske politike (Bajt, 1988). Tečaj dinarja je bil torej oblikovan na temelju administrativno-političnih odločitev in je bil z vidika teorije plačilne bilance vedno precenjen. To je povzročalo uvožno odvisno strukturo gospodarstva, dolgoročen primanjkljaj v bilanci menjave blaga, visoko zunanjo zadolženost in druge probleme (zaradi neustrezne politike obrestnih mer npr. tečajne razlike). Jugoslovanska tečajna politika je bila zelo nedosledna in obotavljiva tudi pri popravkih tečaja, ki so bili nujni zaradi inflacije (inflacija je bila v Jugoslaviji vedno višja kot pri naših najpomembnejših zunanjetrgovinskih partnerjih). Za ilustracijo si pogledjmo, kakšna je bila tečajna politika po letu 1973!

Tečaj dinarja je bil od leta 1974 do leta 1979 praktično nespremenjen, čeprav so npr. cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih naraščale s stopnjo 14,4%, cene na drobno pa s stopnjo 18,2% letno. Neustrezna tečajna politika se je po letu 1980 (z občasnimi izboljšinami v nekaterih letih) nadaljevala. Posebno usodne so bile odločitve v letu 1986, ko je bilo odpravljeno drsenje tečaja, ter v letu 1989, ko je bila deprecijacija dinarja bistveno nižja od jugoslovanske relativne inflacije. Po devalvaciji v decembru 1989 je vlada fiksirala devizni tečaj dinarja v primerjavi z nemško marko v razmerju 7 din = 1 DEM.

Takoj po uveljavitvi tega ukrepa smo opozarjali, da je bil tako določen tečaj bistveno prenizek, da bi bila zagotovljena zadostna motiviranost izvoznikov (Žižmond, 1990 a). Podražitve po 18. decembru 1989 in v letu 1990 so dodatno poslabšale to motiviranost. Vlada je imela možnost izbirati med devalvacijo dinarja (s čimer bi okrepila nezaupanje javnosti in povzročila nova inflacijska pričakovanja) ter vzdrževanjem fiksiranega tečaja in izvajanjem restriktivne denarne politike. Znano je, da je vlada izbrala drugo varianto, da so bile negativne posledice take politike velike in da ji hkrati ni uspelo odpraviti inflacije.

2. *Protiinflacijski program ni uspel*

Fiksiranje tečaja je znan ukrep iz teorije ekonomske politike. Njegov namen je z zamrznitvijo nominalnih plač in cen omogočiti prehod iz visokega v nižje inflacijsko ravnotežje (Bruno, Fischer, 1985). Za ta ukrep je bistveno, da je devizni tečaj tisti agregat, ki določa dinamiko domače inflacije. Tudi jugoslovanska vlada je izhajala iz tega izhodišča, ni pa upoštevala pogojev, ki bi morali biti izpolnjeni, da bi fiksirani devizni tečaj oz. šok ekonomske politike mogla ustaviti inflacijo. Ti

pogoji so naslednji. Gospodarstvo mora biti tržno, v njem mora prevladovati zasebna lastnina in delovati vsi trgi, kar zagotavlja elastične reakcije gospodarskih subjektov na impulze ekonomske politike (Žižmond, 1990 b). Inflacija ne sme imeti stroškovnih značilnosti, saj je s šokom načeloma mogoče odpraviti samo tisti del inflacije, ki ga povzročajo inflacijska pričakovanja (Bajt, 1990). Gospodarstvo mora biti močno vključeno v svetovno gospodarstvo in ne sme biti preveč zaščiteno pred tujo konkurenco. Relativne cene morajo biti usklajene in ne sme biti večjih neskladij v ravnih osebnih dohodkov. Tehnični pogoj za uspeh šok terapije (katere cilj je pravzaprav z zamrznitvijo tečaja domače valute v primerjavi s tujo valuto – npr. dolarjem ali marko – ustaviti rast domačih cen in inflacijo zmanjšati na stopnjo inflacije valute, na katero je domača valuta vezana) je dolarizacija oz. markizacija cen. To pomeni, da gibanje cen posameznih proizvodov in storitev ni več odvisno od indeksa domačih cen, temveč od tečaja dolarja oz. marke (Bajt, 1990).

V Jugoslaviji nobeden od navedenih pogojev, ki bi omogočali uspeh fiksiranega tečaja in šok terapije, ni bil izpolnjen. Razen tega ekonomski politiki v letu 1990 ni uspelo vzdrževati tako fiksiranega tečaja, saj je s svojimi ukrepi omogočala in povzročala inflacijo. Protiinflacijski program zato ni dosegel načrtovanih ciljev. Bistveno za ocenjevanje rezultatov programa je dejstvo, da je vključeval ukrepe ekonomske politike in predvideval reformo ekonomskega sistema. Le usklajeno delovanje na obeh sektorjih bi lahko omogočilo uspeh programa. Izhodiščni problem je različna ročnost učinkov ukrepov na omenjenih dveh sektorjih. Medtem ko ukrepi ekonomske politike učinkujejo že v kratkem roku oz. takoj, je reforma ekonomskega sistema dolgotrajnejša in od nje ne moremo pričakovati hitrih rezultatov. Prav zaradi tega bi bilo treba čim prej intenzivirati reformo ekonomskega sistema (v tem pogledu je zvezna vlada izgubila celotno leto 1989, pa tudi lani reforma ni bistveno napredovala), med reformo pa z ukrepi ekonomske politike držati inflacijo v sprejemljivih mejah. Taka strategija bi omogočila čakanje na dokončen zagon nove sistemske ureditve in šele takrat bi bilo mogoče s šokom ekonomske politike zbiti inflacijo na raven, ki je normalna v Evropi. To bi omogočilo tudi relativno manjše stroške dezinflacije, kot so nastali s šok terapijo v razmerah družbene lastnine, samoupravljanja in neustreznega sistema delitve.

Vlada se pod pritiskom hiperinflacije, javnega mnenja in referenc priznanega ameriškega svetovalca ni odločila za tako strategijo. Šok ukrepi ekonomske politike so začeli delovati takoj po sprejetju programa, torej v razmerah starega ekonomskega sistema, ki ne omogoča elastičnega prilagajanja ekonomskih subjektov impulzom ekonomske politike. Motiv gospodarjenja se namreč ni spremenil: maksimiranje potrošnje (osebni dohodkov ter prihodkov proračunov in družbenih dejavnosti) je še naprej ostalo konstanta obnašanja gospodarstva in »negospodarstva«. Zato se je inflacija nadaljevala. Stopnje inflacije so prikazane v tabeli 1.

Kot kažejo izračuni rasti cen od decembra 1989 do decembra 1990 (razlika med rastjo cen na drobno in cen industrijskih proizvodov pri proizvajalcih je v Jugoslaviji znašala kar 59,8 indeksne točke), je bil najpomembnejši inflacijski vzrok neustrezna fiskalna politika. Vlada je lani celo povečala davčne obremenitve in v oktobru ji je uspelo povečati zvezni proračun. Mesečni prihodki, namenjeni javni porabi, so se povečali s 23,2 milijarde din v decembra 1989 na 49,1 milijarde din v novembru 1990, tj. za 111,6%, v decembru pa so se malenkostno zmanjšali (na 47,0 milijarde din). Iz teorije in prakse ekonomske politike (Dornbusch, 1990) je znano, da brez davčnih omejitev ni mogoče vzdrževati fiksiranega tečaja domače valute, ki postane zaradi inflacije precejšena.

TABELA 1: INFLACIJA V JUGOSLAVIJI IN SLOVENIJI V LETU 1990 (indeksi)

	CENE PROIZVAJALCEV				CENA DROBNO	
	industrijskih proizvodov		repromateriala		SFRJ	SLOV.
	SFRJ	SLOV.	SFRJ	SLOV.		
Dec. 1990	161,9	143,9	162,4	145,3	221,7	204,6
Dec. 1989						
Povprečno mesečno	104,1	103,1	104,1	103,2	106,9	106,1

Viri: Saopštenja Saveznog zavoda za statistiku, Mesečne informacije Zavoda za statistiko Republike Slovenije

Drugi razlog je bil porast čistih osebnih dohodkov. Od decembra 1989 do decembra 1990 se je mesečni obseg čistih osebnih dohodkov povečal z 20,0 na 38,0 milijard dinarjev, tj. za 90%. To dejstvo potrjuje tezo, da je jugoslovanska inflacija v bistvu stroškovne narave in da jo povzročajo predvsem sistemski dejavniki: rast osebnih dohodkov je posledica njihovega netržnega oblikovanja v razmerah družbene lastnine. Lani je postalo tudi najbolj trmastim zagovornikom sedanjega sistema jasno, da v gospodarstvu, ki nima definiranega lastnika kapitala, ni mogoče brzdati inflacijske rasti osebnih dohodkov niti z »zamrzovanjem« niti z restriktivno monetarno politiko.

Zamrzovanje osebnih dohodkov v naših razmerah slej ko prej (lani se je to dogajalo že v januarju, kasneje pa najbolj od junija dalje, ko si je osebne dohodke močno povečala zvezna administracija) popusti zaradi tega, ker republiške in občinske vlade v sodelovanju s »svojimi« SDK dovoljujejo porast osebnih dohodkov, s čimer zagotavljajo socialni mir na »svojih« področjih ter porast prihodkov proračunov in družbenih dejavnosti, neposredno odvisnih od izplačanih osebnih dohodkov. Restriktivna monetarna politika pa je v naših razmerah neučinkovita zato, ker pri pomanjkanju denarja podjetja ne plačujejo pravočasno (ali pa sploh ne) obveznosti do dobaviteljev in se dodatno zadolžujejo pri bankah, da bi si tako zagotovila zadostna sredstva za izplačevanje osebnih dohodkov. Zaradi tega naraščajo izgube v gospodarstvu, nelikvidnost gospodarstva in bank, finančna zmeda in stečaj.

Javna potrošnja in osebni dohodki so tako presegli planirano vsoto, ki bi omogočala prvotno načrtovano inflacijo za leto 1990, kar za okoli 177 milijard dinarjev. Vse te procese je spremljala monetarna politika, ki je omogočala in celo povzročala inflacijska gibanja (Bole, 1990; Cvikl, 1990) ter s tem precenjenost tečaja. Fiksirani devizni tečaj je namreč mogoče daljnoročno vzdrževati le, če je primarni denar popolnoma pokrit z neto deviznimi rezervami (Fischer, 1982), kar v Jugoslaviji ni. Glede na to, da je ekonomska politika v letu 1990 od ekonomsko-političnih instrumentov v glavnem uporabljala fiksirani devizni tečaj (in limitiranje bančnih kreditov), da ni uporabljala fiskalnih restrikcij in da ji ni uspelo brzdati osebnih dohodkov, je že v prvem polletju prišlo do prikrite inflacije in precenjenosti nacionalne valute. Precenjenost dinarja se je do decembra dodatno povečala, saj so inflacijske stopnje iz meseca v mesec naraščale. Zmanjševanje izvoza, porast trgovskega primanjkljaja in zmanjšanje deviznih rezerv so bile neposredne posledice: blagovni primanjkljaj je lani znašal 4,6, primanjkljaj v bilanci tekočih transakcij 2,9, devizne rezerve pa so se zmanjšale na 6,7 milijarde dolarjev.

3. Porast ravni cen v Sloveniji in učinki devalvacije

V naslednji tabeli prikazujemo ocenjene ravni cen slovenskih proizvajalcev surovin in reprodukcijskih materialov v primerjavi z italijanskimi cenami, izvoznih cen slovenske industrije ter slovenskih cen na drobno v primerjavi z avstrijskimi in italijanskimi cenami v posameznih mesecih v letih 1989 in 1990 ter začetku januarja 1991. Ravni teh cen v letih 1989 in začetku leta 1990 so izračunane na temelju analiz IEDP (IEDP, 1990 a, b, c), za december 1990 pa so ocenjene takole:

(1) Raven cen slovenskih proizvajalcev surovin in reprodukcijskih materialov iz aprila 1990 (85) je pomnožena s koeficientom porasta domačih cen repromateriala od aprila do decembra (1,160) ter deljena s koeficientoma porasta dinarskega tečaja italijanske lire (0,976) in ocenjene italijanske inflacije v tem obdobju (1,043).

(2) Raven čistih izvoznih cen (brez izvoznih spodbud) slovenske industrije na konvertibilnem področju iz februarja 1990 je pomnožena s koeficienti povprečnega porasta dinarskega tečaja v primerjavi s košaro konvertibilnih valut (0,942) in izvoznih cen (1,059) ter deljena s koeficientom porasta cen repromateriala (1,160 za oceno pokritja direktnih stroškov) oz. cen proizvajalcev industrijskih proizvodov (1,126 za oceno pokritja polne lastne cene oz. domačih primerljivih cen proizvajalcev) v Sloveniji od februarja do decembra 1990.

(3) Raven cen na drobno v Sloveniji iz aprila 1990 je pomnožena s koeficientom porasta cen na drobno v Sloveniji (1,229) ter deljena s koeficientoma porasta dinarskega tečaja avstrijskega šilinga (1,001) oz. italijanske lire (0,976) in ocenjene inflacije v Avstriji (1,032) oz. Italiji (1,043) v obdobju od aprila do decembra 1990.

Ravni cen v začetku januarja 1991 so izračunane identično, s tem da so ravni cen iz decembra 1990 popravljene s stopnjo devalvacije dinarja.

TABELA 2: OCENJENE RAVNI CEN V LETIH 1989 IN 1990 TER ZAČETKU JANUARJA 1991

1. Raven cen slovenskih proizvajalcev surovin in reprodukcijskih materialov (italijanske cene = 100)

	marec 89	april 90	december 90	začetek januarja 91
	80	85	97	75

2. Raven čistih izvoznih cen slovenske industrije na konvertibilnem področju:

	februar 90	december 90	začetek januarja 91
2.1.	141	121	156
2.2.	87	77	99
2.3.	72	64	82

3. Raven slovenskih cen na drobno

	junij 89	april 90	december 90	začetek januarja 91
3.1.	70	100	119	93
3.2.	76	110	133	103

2.1. Pokritje direktnih stroškov

2.2. Pokritje polne lastne cene

2.3. Pokritje domačih primerljivih cen proizvajalcev

3.1. Primerjava z Avstrijo

3.2. Primerjava z Italijo

Medtem ko so bile slovenske cene proizvajalcev surovin in reprodukcijskih materialov v aprilu lani v povprečju za 15% nižje od ustreznih italijanskih cen, so bile v decembru le še za 3% nižje, po devalvaciji pa za 25% nižje. Čeprav je bila stopnja devalvacije manjša od stopnje relativne inflacije v Jugoslaviji v celotnem letu 1990, ki je (merjena s cenami proizvajalcev) v primerjavi z italijansko inflacijo znašala okoli 52%, je to za slovensko gospodarstvo z nižjo stopnjo inflacije od jugoslovskega povprečja sorazmerno ugoden rezultat devalvacije.

Devalvacija je izboljšala tudi ravni izvoznih cen slovenske industrije. Medtem ko je v februarju lani slovenska industrija pri izvozu dosegala v povprečju za 28%, v decembru pa že 36% nižje cene kot pri prodaji doma, se je ta razlika po devalvaciji zmanjšala na okoli 18%, hkrati pa je slovenska industrija z izvoznimi cenami v povprečju skorajda pokrivala lastno ceno proizvodnje.

Drugačno pa je stanje cenah na drobno. Primerjali smo jih z avstrijskimi in italijanskimi cenami. Povprečna raven slovenskih cen na drobno je bila v aprilu lani enaka avstrijski in za 10% višja od italijanske, v decembru pa je bila za 19% višja od avstrijske in kar za 33% višja od italijanske. To je povzročalo močan odliv kupne moči v tujino. Po devalvaciji so se sicer ta razmerja izboljšala (v primerjavi z avstrijskimi cenami so bile slovenske cene na drobno v povprečju za 7% nižje, v primerjavi z italijanskimi pa še vedno za 3% višje), vendar so bila znatno slabša kot npr. v juniju 1989, ko so bile naše cene v povprečju za 30% nižje od avstrijskih oz. za 24% nižje od italijanskih.

4. Ravni cen na drobno

Izbira proizvodov in storitev, zajetih v raziskavo v aprilu 1990 (IEDP, 1990 c), je bila v največji meri prilagojena sistemu za spremljanje gibanja cen na drobno, ki ga uporablja Zavod Republike Slovenije za statistiko. Da bi se izognili vplivu deviznega tečaja za primerjave cen, izračuni temeljijo na cenovnih paritetah. S cenovno pariteto razumemo razmerje med ceno nekega izdelka ali storitve (x) v deželi A v valuti (a) in ceno istega izdelka ali storitve (x) v deželi B v valuti (b). Rezultat pomeni vrednost valute dežele A (din), izražene v valuti dežele B (šiling oz. lira) prek blaga x. S tem načinom merjenja dobimo zanesljive informacije o interdomicilnih cenovnih razmerjih. Izračunane cenovne paritete se sicer od blaga do blaga razlikujejo, agregatne cenovne paritete za posamezne potrošne skupine oz. za celoten vzorec pa izračunamo s ponderiranjem. Pri tem smo uporabili ponderacijski sistem za izračunavanje indeksov rasti cen na drobno, ki ga uporablja Zavod Republike Slovenije za statistiko.

Z agregiranjem cenovnih paritet posameznih vrst blaga smo dobili agregatno (povprečno) cenovno pariteto celotnega vzorca, ki predstavlja agregatni devizni tečaj. Le-ta izraža medsebojno razmerje notranje kupne moči posameznih valut. Tako izračunani devizni tečaj odstopa od uradnega deviznega tečaja, ker so osnova za njegov izračun le cene na drobno, ne pa tudi drugi dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje uradnega tečaja.

Če primerjamo tečaj dinarja z avstrijskim šilingom, vidimo, da je bila v juniju 1989 notranja kupna moč dinarja za 43% večja od vrednosti dinarja po njegovem uradnem tečaju, v aprilu 1990 pa ji je bila enaka. Če pa primerjamo tečaj dinarja z italijansko liro, je bila v juniju 1989 notranja kupna moč dinarja za 31% večja, v aprilu 1990 pa za 9% manjša od vrednosti dinarja po njegovem uradnem tečaju. Tako velike spremembe so posledica nižje stopnje depreciacije dinarja v primerja-

vi z relativno rastjo cen na drobno med obema opazovanima trenutkoma: v primerjavi z Avstrijo so se slovenske relativne cene na drobno v globalu vzorca povečale za 1211%, uradni tečaj (din/ATS) pa za 815%, v primerjavi z Italijo pa je relativna raven drobnoprodajnih cen v Sloveniji za analizirani vzorec porasla za 1201%, uradni tečaj (din/100 ITL) pa le za 801%. Takšna politika tečaja je torej povzročila, da so bile slovenske cene na drobno (za analizirani vzorec) v aprilu 1990 v povprečju na ravni avstrijskih oz. za 10% nad ravnijo italijanskih.

Ker je od aprila do decembra 1990 inflacija v Sloveniji znašala 22,9% (avstrijska oz. italijanska pa sta bili bistveno manjši – nekaj več kot 3% oz. 4%) in ker je tečaj dinarja ostal tako rekoč nespremenjen, se je notranja kupna moč dinarja v primerjavi z njegovo vrednostjo po uradnem tečaju do decembra 1990 pomembno zmanjšala, saj je bila raven slovenskih cen na drobno v decembru že za 19% višja od avstrijske oz. kar za 33% višja od italijanske. Šele devalvacija ob koncu decembra je ta razmerja nekoliko popravila: v primerjavi z avstrijskimi cenami je bila raven slovenskih cen na drobno v povprečju za 7% nižja, v primerjavi z italijanskimi pa še vedno za 3% višja.

Če želimo ugotoviti, katere vrste blaga so bile v Sloveniji dražje kot v primerjanih državah, moramo kot osnovo uporabiti uradni devizni tečaj. Ravni cen na drobno 21 potrošnih skupin v primerjavi z avstrijskimi oz. italijanskimi cenami, preračunanih po uradnem tečaju, navajamo v tabeli 3. Iz predzadnje vrstice tabele je razvidno, da so ravni slovenskih cen po devalvaciji padle. Zadnja vrstica pa kaže, koliko od 21 skupin proizvodov in storitev je bilo v Sloveniji dražjih kot v Avstriji oz. Italiji. V decembru 1990 je bilo takih skupin 14 oz. 15, zato so bile razumljive dolge vrste naših kupcev na mejah in močan odliv kupne moči v tujino.

TABELA 3: RAVNI CEN NA DROBNO V SLOVENIJI (preračunano po uradnem tečaju)

Potrošna skupina	Primerjava z Avstrijo		Primerjava z Italijo	
	dec. 1990	zač. jan. 1991	dec. 1990	zač. jan. 1991
PREHRANA	102	79	122	95
– meso in mesni izdelki	95	74	116	90
– druga živila	112	87	132	103
ALKOHOLNE PIJAČE IN TOBAČNI IZDELKI	99	77	138	107
– alkoholne pijače	139	108	204	158
– cigarete	42	33	43	34
TEKSTIL IN KONFEKCIJA	122	95	132	102
OBUTEV IN GALANTERIJA	133	103	155	120
– obutev	113	88	100	77
– usnjena galanterija	187	145	302	235
STANOVANJE	128	100	122	95
– pohištvo	135	105	135	105
– električni stroji in aparati	172	134	168	131
– druga oprema za gospodinjstvo	153	119	144	112
– energija za gospodinjstvo	67	52	55	43
– stanarina	42	33	27	21

Potrošna skupina	Primerjava z Avstrijo		Primerjava z Italijo	
	dec. 1990	zač. jan. 1991	dec. 1990	zač. jan. 1991
GRADBENI MATERIAL	137	106	213	166
ORODJE IN ŠKROPIVA	107	83	136	106
– orodje	87	67	137	107
– škropiva	129	100	135	105
VOZILA IN GORIVO	115	90	98	76
– vozila in deli	124	96	128	99
– gorivo	110	85	81	63
HIGIENA IN ZDRAVJE	95	74	98	76
– higienske potrebščine	106	82	105	81
– zdravila	97	75	80	62
KULTURA, IZOBRAŽEVANJE, RAZVEDRILO	110	86	127	99
STORITVE	79	62	96	75
SKUPAJ VZOREC	119	93	133	103
ŠTEVILO SKUPIN, KI SO BILE V SLOVENIJI DRAŽJE	14	7	15	10

V primerjavi z lanskim aprilom so se v začetku januarja 1991 v večini potrošnih skupin, ki so imele lani v Sloveniji podpovprečne ravni cen, le-te povišale, v tistih, ki so imele nadpovprečne ravni cen, pa znižale. Odstopanja ravni cen posameznih potrošnih skupin od povprečja (povprečne ravni cen vzorca) so bila zato v začetku januarja 1991 manjša kot v aprilu 1990. Povprečno odstopanje (standardni odklon) ravni cen 21 potrošnih skupin je v primerjavi z avstrijskimi cenami v aprilu lani znašalo 28,4, v letošnjem januarju pa 28,1 indeksne točke, v primerjavi z italijanskimi cenami pa v aprilu lani 50,9, v januarju letos pa 46,5 indeksne točke. To je predvsem rezultat notranje konvertibilnosti dinarja, odprtih meja in zmanjšane kupne moči na domačem trgu, ki številnim dejavnostim (predvsem tistim z visoko cenovno in dohodkovno elastičnostjo) ni dovoljevala tolikšnega porasta cen, kot je znašalo povprečje.

Čeprav se bodo nakupi v tujini zaradi devalvacije nekoliko zmanjšali, pa so v Sloveniji še vedno občutno dražji številni proizvodi, po katerih se povpraševanje naših kupcev v Avstriji in Italiji ne bo zmanjšalo. To so predvsem naslednje skupine proizvodov: nekatera živila (predvsem sveža in predelana zelenjava in sadje), alkoholne in brezalkoholne pijače, usnjena galanterija, pohištvo, električni stroji in aparati ter druga oprema za gospodinjstvo, gradbeni material, škropiva za kmetijstvo, nekatere vrste orodja in drugo (nakupe v tujini bo v določeni meri zmanjšalo dejstvo, da ni več notranje konvertibilnosti dinarja in da zdaj prebivalstvo kupuje devize na črnem trgu po znatno višjem tečaju od uradnega).

5. Sklep

Cene industrijskih proizvodov pri proizvajalcih so se od decembra 1989 do decembra 1990 v Jugoslaviji povečale za 61,0%, cene na drobno pa celo za

121,7%. Pri tem je tečaj dinarja v primerjavi z nemško marko ostal nespremenjen do konca leta 1990, kar je povzročilo porast ravni naših cen v primerjavi z inodomilnimi cenami, realni padec izvoza, odliv kupne moči v tujino in druge negativne učinke. Stanje pri razmerjih cen in tečaja je postalo nevzdržno in ni bilo drugega izhoda kot ponoven začetek stabilizacijskega programa. Začetni ukrep je bil devalvacija dinarja in ponovno fiksiranje tečaja na novi ravni.

Tudi tokratna devalvacija je bila premajhna v primerjavi z jugoslovansko relativno inflacijo (merjena s cenami proizvajalcev industrijskih proizvodov je v lanskem letu znašala okrog 52%). Kljub temu so rezultati devalvacije za Slovenijo sorazmerno ugodni, saj je imela bistveno nižjo rast cen industrijskih proizvodov pri proizvajalcih kot Jugoslavija v povprečju. Zato so tudi učinki devalvacije na ravni izvoznih cen slovenske industrije dobri, medtem ko so ravni cen na drobno ostale visoke. Razlog je v tem, da so cene na drobno od decembra 1989 do decembra 1990 v Sloveniji porasle za 104,6%, cene industrijskih proizvodov pri proizvajalcih pa le za 43,9%. Razlika je v glavnem posledica ekspanzivne davčne politike, deloma pa tudi povišanih trgovskih marž v letu 1990.

Devalvacija torej ni bila zadostna, da bi izboljšala naše ravni cen na drobno. Tega od same devalvacije (ki ji je cilj predvsem urejanje interdomicilnih razmerij cen proizvajalcev ter zagotavljanje zadostne izvozne spodbude) tudi ne moremo pričakovati. Zato bodo nujni dodatni ukrepi v davčni politiki, predvsem znižanje in poenotenje stopenj prometnih davkov.

Nujni ukrepi za vzdrževanje nove ravni tečaja in cen (oz. zmanjšanje ravni cen na drobno) so zmanjšanje proračunov in drugih skladov, učinkovitejši nadzor osebnih dohodkov ter omejitvena denarna politika. Četudi bi bil ta novi stabilizacijski program uspešneje izveden od lanskega, bi bila še vedno možna nevarnost, ki ogroža stabilnost cen in tečaja v Jugoslaviji. To so nerešeni problemi ekonomskega sistema, predvsem vprašanja privatizacije družbene lastnine, trga dela, sanacije bančnega sistema itd., da sploh ne govorimo o političnih problemih. Brez temeljite reforme sistema namreč ne bo šlo. Pokazalo se je tudi, da nekritična in neposredna uporaba šok receptur ekonomske politike, ki so morda učinkovite v tržnih gospodarstvih oz. družbah z drugačno politično, ekonomsko in socialno strukturo, v jugoslovanskem gospodarstvu ne daje ustreznih rezultatov in povzroča prevelike gospodarske in socialne stroške. Strategija postopnosti, ki mora začeti z reformo ekonomskega sistema ob nadzorovani znosni inflaciji, je po našem mnenju bolj priporočljiva. Ta priporočila veljajo tudi za vodenje ekonomske politike v samostojni državi Sloveniji.

VIRI:

- Bajt, A. (1988), Samoupravna oblika družbene lastnine, Globus, Zagreb
Bajt, A. (1990), Decembrski šok – od kod vztrajnost inflacije?, Gospodarska gibanja, EIPF, Ljubljana, št. 203
Bole, V. (1990), Tečajno sidro in proračunsko jadro ali presidranje ladje, Gospodarska gibanja, EIPF, Ljubljana, št. 209
Bruno, M., Fischer S. (1985), Expectations and the High Inflation Trap, Mimeo, september
Cvikl, M. (1990), Denarna politika Jugoslavije v 1990. letu: predstavitev in poskus analize nekaterih vzrokov neuspeha; v: Bilten EDP, št. 3, november, IEDP-EPPF, Maribor
Dornbusch, R. (1990), Experiences with Extreme Monetary Instability; referat na konferenci Svetovne banke, Dunaj, marec
Fischer, S. (1982), Seignorage and the Case of National Money, Journal of Political Economy

(IEDP, 1990a), Izvozne cene slovenske industrije v februarju 1990; Cene EDP, št. 1, IEP-EPF, Maribor
(IEDP, 1990b), Primerjava proizvodnih cen med Jugoslavijo in Italijo v aprilu 1990; Cene EDP, št. 2, IEDP-EPF,

Maribor

(IEDP, 1990c), Drobnoprodajne cene v Sloveniji, Avstriji in Italiji v aprilu 1990; Cene EDP, št. 3, IEDP-EPF,

Maribor

Žižmond, E. (1990a), Devizni kurs dinara i nivo cena, Jugoslovensko bankarstvo, št. 2-3

Žižmond, E. (1990b), Alternativno definisanje inflacionog mehanizma u Jugoslaviji, Ekonomist, št. 1-2